

Volledige tekst van de keynote speech die Marcel Möring op 9 april 2025 heeft uitgesproken in Den Haag bij de Werkconferentie Holocausteducatie van de Nationaal Coördinator Antisemitismebestrijding.

Beste aanwezigen,

Sommige mensen weten precies waarom antisemitisme bestaat.

Een aantal jaren geleden las ik voor tijdens een huiskamerbijeenkomst in een luxueus appartement in Den Haag. Overal in de stad hadden particulieren hun huizen opengesteld voor schrijvers en dichters die daar optraden voor selecte gezelschapjes van lezers die een kaartje hadden gekocht om hun lievelings-schrijver te zien en te horen. Ik las uit een novelle waarin een man tot zijn verbijstering ontdekt dat zijn moeder heeft besloten om Nederland te verlaten en haar levensavond door te brengen in Israël. Een tekst over moeders en zonen, afscheid en het gevoel in de steek gelaten te worden. Een tekst over joden ook, zoals u zult begrijpen, want wie anders is zo gek om naar Israël te verhuizen... Het ging niet over 'de oorlog', de shoah of antisemitisme. Een verhaal over een moeder en een zoon.

Toen ik klaar was viel er een korte stilte, tot een mevrouw het woord nam. Dat het vreemd was dat joden zo vaak het mikpunt waren van discriminatie en geweld en dat de joden zich toch eens moesten afvragen, als dat zo vaak voorkwam, of dat dan ook niet een beetje aan henzelf lag. Ik had geen tijd om te antwoorden, want deze benadering bleek op enthousiaste bijval te kunnen rekenen. Ja, beaamden de andere aanwezigen, als je je zo in de kijker speelde kon je er op rekenen dat mensen zich aan je ergerden. Enigszins bijgekomen van mijn verbazing vroeg ik wat dat 'in de kijker spelen' behelsde. Nou, de media, de banken, Hollywood... Je kon toch niet ontkennen dat de joden machtig en alomtegenwoordig waren en dat het voor de hand lag dat dat verzet opriep. Het was natuurlijk vreselijk wat er in de oorlog was gebeurd, maar... De gastheer maakte een einde aan het gesprek en werkte de bezoekers naar buiten. Daarna stonden hij, zijn vrouw

en ik lichtelijk verbijsterd te verwerken wat hier zojuist was gebeurd. Dit was geen meute neo-nazi's die even het gemoed was komen luchten. Dit waren lezers, mensen die uit vrije wil een kaartje hadden gekocht voor een culturele bijeenkomst, mensen van het links-liberale soort. *Ons* soort mensen...

Ik heb het even nagezocht, dit gebeurde in 2008. De kwestie Israël-Palestina speelde, zoals altijd, maar niet zo hevig als nu. De antisemitismemonitor noemde 2008 'een relatief rustig jaar', met 108 incidenten. Aanzienlijk minder dan de bijna 400 van de laatste meting in 2023. Er was dus, zou je kunnen zeggen, geen aanleiding voor wat er die middag in Den Haag gebeurde. Behalve natuurlijk dan dat de joden het er zelf wel een beetje naar hadden gemaakt door... nou ja, door er te zijn.

Ik ben er van overtuigd dat er geen verklaring voor antisemitisme is dan dat: het feit dat joden bestaan. Er is christelijk geïnspireerd antisemitisme, islamitisch geïnspireerd antisemitisme, extreem-rechts en extreem-links antisemitisme en antizionistisch antisemitisme. Maar er is vooral ook heel veel huis- tuin- en keuken-antisemitisme, het antisemitisme van aardige, lieve mensen die boeken lezen en van muziek houden, van museumjaar-kaart-houders en dierenliefhebbers, van mensen die nog nooit een jood gesproken hebben en mensen die zoveel van joden houden dat het een beetje eng wordt. (Ja, ik heb het tegen jou, Geert Wilders) Antisemitisme is veelvormig, veelvuldig en zo hardnekkig dat ik geloof dat het niet valt uit te roeien. Integendeel, er is een nieuwe vorm van antisemitisme bijgekomen, het antisemitisme van het soort waarbij mensen tijdens een demonstratie borden meedragen waarop staat 'Abolish Israël'.

Van mij mag iedereen borden meedragen waar van alles en nog wat op staat. Ik geef er zelfs de voorkeur aan, want het maakt veel duidelijk. Maar ik heb er moeite mee dat die vrijheid om van alles en nog wat te roepen niet wederkerig is, dat mensen met een vermeende pro-Israël mening bijvoorbeeld het spreken onmogelijk wordt gemaakt. Ik begrijp niet goed waarom door het stadsbestuur ingestelde maatregelen ten aanzien van een demonstratie, zoals die voor elke demonstratie gelden – hier wel, daar niet,

zo laat en dergelijke – door demonstranten tot schending van de vrijheid van meningsuiting worden verklaard terwijl optredens van Israëliische strijkkwartetten of stand-up comedians onmogelijk worden gemaakt. Zelfs deze bijeenkomst speelt zich min of meer af in het geniep omdat verstoring wordt gevreesd. Ik had zelf liever die verstoring gezien dan – ik wil het woord ‘onderduiken’ niet gebruiken – dit heimelijke bijeenkomen om te spreken en te denken over het kwaad van de jodenhaat.

Abolish Israël... Ik heb daar lang over nagedacht, toen ik las dat iemand zo’n bord meedroeg. Ik kwam er pas uit toen ik er een bijna vergeten instrument uit de taalwetenschap op losliet: de paradigmatisering.

‘Schaf China af’.

Er is veel voor te zeggen: de situatie van de Oeigoeren die in veredelde concentratiekampen dwangarbeid verrichten, het gebrek aan vrijheid van meningsuiting, de nog immer voortdurende bezetting van Tibet, de knechting van Hong Kong, de eindeloze dreiging ten opzichte van Taiwan, geheime Chinese politiebureau’s in Europese landen. *What’s not to dislike*. Toch zie je zelden mensen de straat op gaan met borden die de afschaffing van China bepleiten. Sterker: je ziet helemaal geen mensen de straat opgaan om tegen China te protesteren. Net zoals er niet wordt gedemonstreerd tegen de burgeroorlog in Soedan – in twee jaar tijd 150.000 doden, 11 miljoen vluchtelingen, 25 miljoen mensen die hulp nodig hebben, hongersnood die honderden slachtoffers per dag eist. Ik wil niet zeggen dat de ellende in Gaza erbij in het niet valt, maar u zult met mij eens zijn dat het niet niks is. Er wordt ook niet gedemonstreerd tegen de Russische agressie, laat staan dat iemand met een bord rondloopt waarop het afschaffen van Rusland wordt aanbevolen, en dat terwijl de Russische invasie dagelijks slachtoffers eist, niet alleen militaire, maar ook burgers in hun huizen die getroffen worden door een Russische raket of drone. Zullen we het maar niet over Iran hebben?

Zeg daarentegen iets over Israël, of laat een paar joden een stukje muziek uitvoeren, en je moet rekening houden met demonstraties en blokkades.

Zelfs als je niets zegt kun je trouwens rekenen op 'een mening'. Zo opende een interviewer een paar weken geleden een gesprek met mij over mijn nieuwe boek, dat overigens niet over Israël gaat maar wel over een jood, met de vraag wat ik van Gaza vind. Dat is alsof je een gesprek met een schrijver van katholieke origine ingaat met de vraag wat hij/zij vindt van het kindermisbruik in de kerk. Of dat je van een schrijver van islamitische afkomst wilt weten wat hij of zij denkt van salifistische aanslagen. Gebeurt niet.

Ik ben geen zionist. Niet omdat ik het bestaan van de staat Israël betreur. Nee, ik vind het een slecht idee als joden met zijn allen op één plek gaan zitten, of dat nou Israël is of Terschelling. De joodse geschiedenis is een aaneenschakeling van moord en doodslag en hele en halve pogingen tot uitroeiing en dan kun je het doel van die haat en dat geweld, het joodse volk, beter over een zo groot mogelijk gebied verspreiden om zo de trefkans te verkleinen. Er is nog een reden waarom ik geen zionist ben. Ik ben zo'n naïeve idealist die zich herkent in wat Thé Lau zong: iedereen is van de wereld en de wereld is van iedereen. Ja, onrealistisch, helemaal tegenwoordig, maar een mens moet blijven dromen, zelfs, nee: vooral, in tijden van nood. Nationalisme, samen onder een vlag, met gedeelde halfbakken ideeën over volk en land, het is niet aan mij besteed. Dat zal de joodse kosmopoliet in mij zijn. Een verwijt, overigens, dat kosmopolitisme, dat tot het antisemitische complex behoort waarin joden geen loyaliteit kennen ten opzichte van het land waar zij wonen, eigenlijk nergens thuishoren, eeuwig te gast zijn en zich dienovereenkomstig behoren te gedragen. Zoals Abraham Kuyper, die grote roerganger, maar al te goed wist toen hij zijn mening over joden vorm gaf in het pamflet 'Liberalisten en Joden'. '[Ik] gun ik hen alle rechten, slechts niet om in een Christelijke staat een overheidsambt te bekleden,' aldus Kuyper. Slechts niet... Net zoals joden in de middeleeuwen wel in de stad mochten wonen, overigens met niet meer dan drie tegelijk, maar geen beroepen mochten uitoefenen die tot de gilden behoorden, waardoor hen de lompenhandel, de veehandel en de belening restte. Uit dat

laatste ontstond een nieuw verwijt, dat joden alleen in de handel, dus: geld, waren geïnteresseerd.

Al eerder had Kuyper geprotesteerd tegen de mogelijke verkiezing van een jood in het parlement. Net als die andere grootheid, Groen van Prinsterer, zag hij de jood als een vreemdeling, een gast die zich gedeisd diende te houden. Ik heb nog geen oproepen gezien om straten te hernoemen die de namen van Kuyper of Groen van Prinsterer dragen. Niet dat ik dat overigens bepleit.

Ten tijde van Kuyper en de zijnen woonden de meeste joden al driehonderd jaar in Nederland. Dat was blijkbaar toch nog te kort om niet meer als gast te worden gezien. Je zou er bijna zionist van worden. Ware het niet dat dat tegenwoordig niet meer mag.

Zoals gezegd, ik ben geen zionist, maar ik zie niet waarom de staat Israël niet mag bestaan en bijvoorbeeld Armenië – ook tot stand gekomen na een lange diaspora – wel. Of de VS, door blanke Europeanen gekoloniseerd gebied, waar de inheemse bevolking nog altijd, en weer opnieuw, wordt beroofd van haar land en nog steeds onder achterstelling lijdt. Een land dat tot diep in de vorige eeuw gesegregeerd was met als gevolg dat de zwarte bevolking een achterstand van eeuwen heeft opgelopen.

Waarom mogen andere landen, met al hun gebreken en getroebleerde geschiedenissen, wel bestaan en niet het land waar het joodse volk haar oorsprong had en waarvan het grotendeels gewelddadig werd verdreven?

De definitie van zionisme, zoals Theodor Herzl dat voor ogen stond, is het recht van het joodse volk op de plek in de wereld waar het vandaan kwam en altijd heeft gewoond. Dat is geen koloniaal streven. Je kunt je eigen huis niet koloniseren. In zekere zin lijkt het verzet tegen de joodse staat op de situatie die menige uit de concentratiekampen teruggekeerde jood in Nederland aantrof: het huis dat in pakweg 1942 gedwongen werd verlaten nu bewoond door andere mensen. In het geval van de teruggekeerde overlevenden kostte het verdraaid veel moeite om die huizen terug te krijgen. In het geval van Israël moest er een manier worden gevonden om samen te leven in gebied dat door meerdere volken door de eeuwen heen werd bewoond.

Dat dat tot nu toe niet is gelukt ligt zeker aan de diverse Israëlische regeringen, maar ook, net zo goed, aan omliggende Arabische staten die, onmiddellijk na het uitroepen van de Israëlische staat, tot oorlog overgingen. En het ligt evenzeer aan de leiders van het Palestijnse volk. Iedereen in dat gebied is schuldig aan onmacht, onwil en het onvermogen om tot een oplossing te komen. Dat is van een tragiek die alleen valt te vergelijken met de Noord-Ierse situatie, waarin twee bevolkingsgroepen er honderd gewelddadige jaren over hebben gedaan voor er zoiets als een vorm van vreedzaam samenleven tot stand kwam. Als die vergelijking hout snijdt zullen we pas vrede in Israël/Palestina zien in 2048.

Het zionisme is niet de bron van alle kwaad. De pro-Palestina demonstranten die dat wel denken en zo gemakkelijk strooien met termen als kolonialisme en afschaffing zouden eens moeten proberen om hun ideeën te paradigmatiseren. Ontkennen ze de Oekraïners het recht op een plek die ze thuis kunnen noemen? De Tibetanen? De Groenlanders? De Basken? De Koerden. De Canadezen? Ik denk het niet. Waarom de joden dan wel?

Ik denk: omdat het joden zijn.

Het is, in dit licht, goed om te bedenken dat het antizionisme is uitgevonden in het Rusland van 1905, toen de Russische geheime dienst 'Protocollen van de wijzen van Sion' publiceerde, een gefabriceerde tekst die betoogde dat de congressen en bijeenkomsten die onder anderen Theodor Herzl organiseerde ten doel hadden om een joodse wereldheerschappij te vestigen. Dat is de geboorte van het antizionisme. Het kreeg een vervolg in 1951 toen Stalin joodse artsen er van beschuldigde bloed te verspillen en Russische leiders te vergiften. Een echo van het middeleeuwse bloedsprookje. Stalin had altijd al iets tegen joden, die hij kosmopolieten zonder wortels noemde, maar ten tijde van de zogenaamde dokters samenzwering kwam daar die beschuldiging uit 1905 bij: zionisme. In de woorden van Pravda, het staatsorgaan: 'Het smerige gezicht van deze zionistische organisatie van spionnen [...] is nu volledig onthuld.'

Antizionisme is ontstaan als een herhaling van oude antisemitische thema's met het doel de joodse bevolking in een kwaad daglicht te stellen

en te stigmatiseren. In het geval van de tsaristische geheime dienst om een zondebok te vinden voor de malaise in het Russische rijk. In het geval van Stalin als aanjager voor een beoogde bijltjesdag in de hogere regionen van de communistische partij.

Over antisemitisme praten zonder het over Israël te hebben is moeilijk, voor joden en niet-joden. Voor joden, omdat Israël tegelijkertijd de bron is van het Ontstaansverhaal en wat ik altijd maar 'de joodse deltawerken' noem: de plek waar joden veilig dachten te kunnen wonen. Voor niet-joden, vanwege het leed dat de Palestijnen wordt aangedaan en de herinnering aan de moord op zes miljoen joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dat loopt allemaal door elkaar en het gevolg is dat de Israëlische regering te pas en te onpas 'antisemitisme roept als Israël wordt bekritiseerd en de shoah graag inzet als brandvertragend middel als de publieke discussie vlam vat. Een ander gevolg is dat criticasters van Israël soms bijna verlekkerd de shoah aanhalen om enerzijds de slechtheid van Israël aan te tonen (ze zijn net zo erg als de Nazi's) en anderzijds de massamoord op het Europese jodendom te bagatelliseren door de wrede oorlog in Gaza gelijk te stellen aan de wandaden van de nazi's. Er wordt van veel kanten met veel emotie van alles en nog wat naar elkaar geschreeuwd, meestal zonder veel kennis van de lange en ingewikkelde geschiedenis van de situatie. Heel begrijpelijk, maar het helpt niet. Het creëert een vruchtbare voedingsbodem voor een sentiment dat er toe heeft geleid dat het aantal meldingen van antisemitisme nu verviervoudigd is. Wat je ook tegen hebt op de staat Israël, dat kan geen argument voor antisemitisme zijn. Het is toch ook niet zo dat Russisch-orthodoxe kerken in Nederland dag en nacht bewaakt moeten worden vanwege de wandaden van Poetins regime? Er worden toch geen ramen ingegoooid bij Chinese restaurants omdat China Hong Kong en Tibet heeft geknecht? En katholieke begraafplaatsen worden toch niet geschonden vanwege het wijdverbreide kindermisbruik in die kerk? Dat gebeurt allemaal wel met joodse instellingen en objecten. En overigens niet alleen vandaag de dag, nu de emoties rondom Palestina-Israël zo hoog zijn opgelopen. Synagoges worden al zeventig jaar bewaakt. De paar joodse scholen

die we in Nederland hebben idem ditto. Joodse graven worden zo vaak vernield, dat het al heel lang beleid is om die schendingen niet meer in de openbaarheid te brengen.

Antisemitisme is er altijd geweest, het vlamt op, het lijkt te doven, maar het verdwijnt nooit. Desondanks staat het niet bepaald in het geheugen gegrift als men het heeft over kwalijke vormen van discriminatie.

Neem bijvoorbeeld de mars, afgelopen maand, tegen racisme en fascisme in Amsterdam. In het persbericht van het organiserende comité komt het woord antisemitisme niet voor, terwijl dat toch, laten we zeggen, een groeimarkt is. Waar gaat het dan wel over? 'Moslims, vluchtelingen en andere Nederlanders met een migratieachtergrond,' aldus het comité. Dat zijn inderdaad groepen Nederlanders die vaak te maken hebben met discriminatie. Maar in het licht van de oplaaiende jodenhaat had je toch op zijn minst een verwijzing naar die specifieke vorm van discriminatie verwacht. En als het gaat om fascisme kun je toch bijna niet heen om de grootste groep slachtoffers van het klassieke fascisme? Maar geen woord. Wel, op het voorste spandoek: *Intersectional struggle against fascism, for Palestinian liberation, for climate justice.*

In de ideologische hutspot die het intersectionele denken is heeft alles met alles te maken, waardoor niets nog betekenis heeft. Als je het mij vraagt verschilt het niet veel van andere complot-theorieën die zich ook kenmerken door een holistische benadering van het kwaad in de wereld. Maar toch gek dat in die hutspot antisemitisme niet tot de ingrediënten behoort.

Ik had dat, laat ik eerlijk zijn, ook niet verwacht. In zijn pamflet 'Jews don't count' onderzoekt de Britse schrijver en comedian David Baddiel het merkwaardige verschijnsel dat joden nooit voorkomen in lijstjes van gediscrimineerde groepen. Zijn conclusie: joden tellen voor dat soort lijsten en opsommingen niet mee, omdat ze gezien worden als rijk, invloedrijk en wit. Een opvatting waar mijn lezersgroepje van 2008 het mee eens zou zijn. Ik ga nu niet cijfermatig aantonen dat 'joden' niet rijk zijn, dat er, net als dat

het geval is in andere bevolkingsgroepen, rijke en arme joden zijn. Die cijfers zijn er, natuurlijk, maar ik ben het weerleggen van die oude antisemitische bewering een beetje moe.¹

Invloedrijk? Ik denk dat de joodse geschiedenis er anders had gezien als dat het geval was.

Wit dan?

Als het daarom gaat blijkt dat joden vooral zijn wat zij in de ogen van anderen zijn.

Toen Amerikaanse neo-nazi's op 11 april 2017 een mars hielden door het stadje Charlottesville riepen ze: 'Jews will not replace us.' Hoe die *replacement* in zijn werk gaat als joden pakweg 2,5 procent van de Amerikaanse bevolking uitmaken, is onduidelijk. Maar het gaat bij dit soort beweringen natuurlijk niet om zoiets banaals als de werkelijkheid. Waar het wel om gaat is dat 'de joden' anders zijn dan 'us'. *Us* is in het neo-nazistische narratief wit. Voor de marcherende Amerikaanse neo-nazi's, die op de een of andere manier niet beseffen dat hun voorvaderen juist degenen waren die andere bevolkingsgroepen hebben *replaced* (maar de ene replacement is de andere niet), behoren joden niet tot de witte mens. Andersom beschouwen minderheden van kleur joden weer wel als wit. Sterker: antisemitisme is, in ieder geval in Amerika en volgens Amerikaans onderzoek, vier keer sterker aanwezig bij 'African Americans'. Zelfs onder verlichte 'liberals' is het verschil groot: 42 procent van de 'black liberals' bleken er volgens een onderzoek uit 2021 antisemitische opvattingen op na te houden, tegen 15 procent van de 'white liberals'.² Dat verklaart misschien waarom een schrijver als Alice Walker, van 'The Color Purple', een boek van holocaustontkenner David Icke, met de wijdlopijge titel *Human Race Get Off Your Knees: The Lion Sleeps No More*, verklaarde tot het boek dat zij mee zou nemen als ze ooit

¹ New World Health: 56,2 procent van de miljonairs wereldwijd, zijn christenen, 6,5 procent Moslim, 3,9 procent hindoe, 1,7 procent is joods.

² 36% of African Americans held "strong antisemitic beliefs"—four times the percentage of Whites (Anderson, 2005). The racial gulf was evident even within political categories: in 2020, 42% of "black liberals" versus 15% of "white liberals" endorsed antisemitic "stereotypes" (Sales, 2021).

op een onbewoond eiland belandde. Waarom zij in haar eentje op zo'n eiland een boek zou willen lezen waarin wordt beweerd dat als mensen vermomde reptielen en 'Rothschild Zionists' de aarde beheersen, weet ik niet. Zelfs een antisemiet heeft in die omstandigheden meer aan een padvindershandboek.

Wit voor de mensen van kleur, niet-wit voor de witte mens. De jood is alles voor iedereen. Alleen al daarom is antisemitisme zo'n hardnekkig verschijnsel. De jood is voor iedereen een ideale projectie voor ongenoegen, frustratie, haat en teleurstelling. Je zou haast zeggen: als de jood niet bestond zou hij uitgevonden moeten worden.

Ik weet niet goed wat je tegen al deze vormen van antisemitisme kunt doen. Ik weet niet eens wat ik moet doen als ik in de boekenweek heb opgetreden en bij het signeren na afloop iemand voor mijn tafeltje tref die uitbarst in een schier eindeloze reeks antisemitische jodenmoppen en die, als ik mijn hand opsteek in een soort halt-gebaar, zegt: 'Moet kunnen, toch?' Wat een idioot, zeggen de mensen om je heen dan. Maar een idioot is het probleem niet. Het punt is dat er zo veel idioten zijn en dat die term, idioot, je het zicht ontnemt op mensen die geen idioten zijn, die Groen-Links stemmen, of CDA, die naar literaire bijeenkomsten gaan en een golden retriever hebben, mensen die bezorgd zijn over de wereldpolitiek en het milieu en desondanks vinden dat de shoah toch wel een beetje verklaarbaar is omdat de joden zo... nou ja, bestaan.